

O NOVOPRONAĐENOM RUKOPISU MOŠĆENIČKOG STATUTA

Lujko MARGETIĆ

akademik HAZU, Zagreb, 51000 Rijeka, G. Carabino 11, CRO
academico dell'ACSA Zagreb, 51000 Rijeka, G. Carabino 11, CRO

NACRTAK

U radu autor razmatra novoobjavljeni Mošćenički statut na njemačkom jeziku (V. Simoniti, Statut Mošćenica iz leta 1616, Acta Histriae III, Kopar 1994, 97-112) i daje prije svega prijedlog za drukčije čitanje nekih odredaba toga Statuta, a nakon toga razmatra još neka pitanja i prijedloge rješenja koje je ponudio Simoniti, npr. pitanje, je li analizirani Statut djelo mošćeničke općine ili nadređene vlasti.

1.

U Acta Histriae III (Koper 1994.) 97-112 objavio je Vasko Simoniti članak Statut Mošćenica iz leta 1616¹ u kojem objavljuje njemački prijevod Mošćeničkog statuta iz te godine. U uvodnoj je studiji Simoniti upozorio da je dosad bio poznat prijepis Mošćeničkog statuta na hrvatskom jeziku, kojega je 10. travnja (aprila) 1627. potpisao "kastavski glavar Francesco Knežić", ali koji nije dobio potvrdu sa strane vladara. Taj statut redigiran 1627., a potvrđen 1637. god. sačuvao se u prijepisu iz sredine XVIII. stoljeća i čuva se u Povijesnom arhivu u Rijeci.² On je dosad, nastavlja Simoniti, objavljen pet puta, s njegovom povijesnom i pravnom analizom bavili su se K. Kadlec i J. Žontar, s filološkom analizom A. Šepić, dok se je s usporednom analizom kvarnerskih statuta (i posebno kastavske gospodstije) najtemeljitiije pozabavio D. Munić.³ Upravo zbog toga, što je Mošćenički statut bio dosad predmetom vrlo opsežne višestruke i produbljene analize Simoniti je naglasio da njemački prijevod Mošćeničkog statuta nudi mogućnost da dosadašnja shvaćanja i tumačenja Mošćeničkog statuta u nekim točkama ispravimo i upotpunimo.⁴ Sam Simoniti nije ni u tekstu svoje studije ni u bilješkama podrobnije ušao u to pitanje. On je sa svoje strane kao problem upozorio na okolnost da njemački tekst toga statuta što ga objavljuje nema uvodnih formula statuta

redigiranog 1627. god. S druge pak strane, nastavlja Simoniti, njemački tekst sadrži stare odredbe o podavanjima, koje dosad nisu bile poznate. Simoniti se pita, je li sačuvana redakcija Mošćeničkog statuta na hrvatskom jeziku iz 1627. god. imala jednu, a njemački prijevod iz 1616. god. drugu podlogu ili je, naprotiv, sastavljač teksta iz 1627. god. određene starije odredbe napustio i statut prilagodio novoj stvarnosti.⁵

Trud koji je Simoniti uložio u objavljivanje njemačkog teksta Mošćeničkog statuta iz 1616. god. višestruko se isplatio. Njegovom zaslugom omogućen je novi uvid u društvenu stvarnost Mošćenica, a usporedba statuta iz 1616. i 1627. god. pomaže da se bolje interpretira one odredbe jednoga i drugoga statuta koje su po svojem sadržaju u biti identične. Korist od Simonitijeva rada to je veća što se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu čuva prijepis uvodnih odredaba Mošćeničkog statuta iz 1627. god., koji unimogome odudara od riječkoga prijepisa. Tako npr. u zagrebačkoj verziji uvodnih odredaba Statuta iz 1627. god. nalazimo, uz ostalo, obvezu Mošćenica na novčano podavanje u visini od 224 libre, tj. onu istu koja se nalazi u njemačkom prijevodu iz 1616. god., a koje nema u riječkom rukopisu. Tekst toga zagrebačkog rukopisa pred stanovito vrijeme pripremili smo i zajedno s uvodnom studijom ponudili na objavljivanje Hrvatskom državnom arhivu. Tako smo sada u mogućnosti analizirati tri srodna teksta.

1 Dalje: Simoniti.

2 Simoniti, 104.

3 N. dj., 105.

4 N. dj., 106.

5 N. dj., 105.

U ovome radu osvrnut ćemo se samo na ono Simonitijevo čitanje pojedinih odredaba njemačkog teksta iz 1616. god. za koje smatramo da se može poboljšati i time dati točniji smisao tih odredaba.⁶ Podrobniju analizu njemačkog teksta iz 1616. god. kao i obuhvatniju usporedbu spomenuta tri teksta Mošćeničkog statuta sprovest ćemo na drugom mjestu.

2.

1. Simoniti čita drugu odredbu na drugoj stranici (=2-2):

Item so mag der Zehendtherr ein So die heher den Zehendwein aussleitgeben lassen.⁷

Ovako pročitana rečenica ne daje neki prihvatljivi smisao. Uvidom u izvorni tekst utvrdili smo da umjesto "So die" treba čitati "Soldin". Time rečenica gramatički i po smislu postaje jasnom. Odredbu treba povezati s prethodnom. Naime, ako obvezanik na nudi na prodaju jednoga vedra vlastitog vina to ne učini, ovlaštenik na desetinu (der Zehendtherr) može mu propustiti desetinsko vino koje nudi na prodaju s time da ga (tj. desetinsko vino) može dati naplatiti za jedan soldin skuplje od najskupljeg vina koje drugi obveznici nude na prodaju.

2. Simoniti u odredbi 4-2⁸ donosi odredbu iz 1505. god. o starom pravnom običaju "wegen des khlein Vieh (nečitka beseda), Schaif vnd Gaiss zuversehen, wan yedweder in die Arbdaj sein treibt vdn sich befindt d(a)ss sein Anzall Viech falschlich anzeigt itd."

Treba ispraviti

- (nečitka beseda) u "Kster", tj. škopac,
- sein" u "sein Viech",
- "Viech" u "Vieh".

Riječ je o davanju neistinitog podataka o broju sitne stoke, (tj. o premalom broju) koja se dovodi u zabran.

3. U odredbi 5-2⁹ iz 1510. god., po kojoj se optuženoga za bacanje kamena na nekog kažnjava s 50 libara, ako promaši, a ako pogodi, samo sa 7 libara i naknadom svih troškova.

Simoniti čita: "ist Strafen ussing". Ispravno je "ist strafmassig". Odredba je neobična i zaslužuje podrobniju analizu i to usporedbom s odgovarajućim tekstom riječkoga rukopisa Mošćeničkog zakona. Naime, prema riječkom tekstu kazna za onoga koji se kamenom nabaci i pogodi (!), kažnjava se s 50 libara. Naprotiv, po ljubljanskom tekstu kazna od 50 libara stiže onoga koji se ne pogodi (!), dok je ona mnogo blaža za slučaj da počinitelj pogodi žrtvu. Nije jasno kako je došlo do tako

bitne razlike i do stanovite nelogičnosti. Po našem mišljenju riječki tekst daje vjeran prijepis iz općinske knjige (barem po svom sadržaju), a ljubljanski tekst uzima u obzir i dodatnu odredbu kojom se ublažava kazna za onoga koji pogodi žrtvu. Ta je dodatna odredba, smatramo, bila upisana izvan "redovite" općinske knjige u tzv. ekstravagantima, tj. odredbama koje se nisu nalazile u općinskoj knjizi, već na slobodnim listovima. Riječki tekst nije uzeo u obzir ekstravagante.

4. Simoniti čita odredbu 9-6 ovako:

Der (?) ain vnrechte Wag a(n)dermass gibt, es sein vom Traidt, Wien, Fleisch oder was wölle, ist die Peen 8 liber.¹⁰

Ispravno je "oder Mass" a ne "a(n)dermass", a nakon "was" treba dodati još i "es". Umjesto "Der (?)" mi čitamo "Wer". "Sei" je doduše po smislu i gramatički točnije, ali u rukopisu stoji "sein".

Odredba je jasna, osobito ako se uzme u obzir prvo-navedeni ispravak. Naime, odredba zabranjuje upotrebu nepostene vage ili druge mjere.

5. U odredbi 10-3¹¹ Simoniti čita "Rauber(?) diebstall". Ispravno čitanje je "Kster diebstall", tj. nije riječ o razbojničkoj krađi, već o krađi sitne stoke. Ostala pogrešna čitanja nisu odlučujuća za ispravno razumijevanje teksta:

"Schon(?)" umjesto "Shon" (tj. sin)

"d(a)s umjesto "d(a)ss"

"Gericht" na dva mjesta umjesto "Griht"

"fach" umjesto "fah"

"doch" umjesto "doh"

"durch" umjesto "auf"

6. Simoniti ispušta odredbu 3 na str. 7. Zbog toga je dajemo ovdje u cijelosti:

Item ist ain alte statuirte Gewonhait von 1500 Jar, wan ainer schuldig ist, mag er ein Pfandt was im gefelt vnd wan solcher Pfand ordenlih incantirt, die Frist verstrichen, hernach befinden, d(a)ss nit so viel werth, mag sich der Glaubiger an den Schuldners Guet zalhafft machen wo er will.

Odredba je jasna: ako se vjerovnik ne može namiriti iz zaloga zbog nesrazmjera njegove vrijednosti u odnosu na potraživanje, on se može naknadno namiriti iz bilo kojega dijela dužnikove imovine. Povijesno-pravno odredba je od vrlo velikog interesa jer se iz nje nazire ranije shvaćanje po kojem su dugovanje i zalog bili neraskidivo povezani. U to pitanje ovdje ne možemo dalje ulaziti.

6 Simoniti je tekst objavio diplomatski, tj. točno prema izvorniku. U njegovom se čitanju potkrao veći broj grješaka, koje ne smetaju razumijevanju smisla norma koje su sadržane u tim odredbama. Zbog toga se na grješke koje se odnose na druge odredbe ovdje nećemo osvrnuti. Dio tih grješaka vjerojatno je nastao u tiskari, a ima ih koje su vjerojatno lapsus calmi. O tome na drugom mjestu.

7 Simoniti, 107.

8 N. dj., 107-108.

9 N. dj., 108.

10 N. dj., 109.

11 N. dj., 109-110.

3.

1. Smatramo da nije točna Simonitijeva tvrdnja da je Statut općine Mošćenice koji je redigiran 1627. potvrđen 1637.¹² Naime, sam Simoniti navodi da je Statut odobrio kapetan Francesco Knežić ("potpisal, pritverdil i konfirmal") i to 1627. god.¹³ Istina je doduše da u naslovu teksta stoji "Leto gospodinovo 1637.", ali to je samo naslov dijela teksta, prepisanog te godine. Taj prijepis nije sačuvan. Sačuvan je samo prijepis iz XVIII. stoljeća.¹⁴ Istina je, da je nakon zaključne klauzule Stanislava Negovetića dodan datum "Dan 7. Augusta 1637",¹⁵ ali taj se datum nedvojbeno odnosi na iduću odredbu, a ne na prethodni tekst. To je ispravno uočio još Kobler,¹⁶ a kasnije Kadlec,¹⁷ a od novijih Šepić.¹⁸ Ukratko, 1637. god. došlo je samo do prijepisa statuta, redigiranog 1627., a ne i do njegove potvrde.

2. Simoniti¹⁹ navodi da su 1661. god. općine Kastavske gospoštije plaćale ova skupa općinska podavanja: Kastav 200 maraka, a Veprinac i Mošćenice po 125. Međutim, nije riječ o obvezi u markama, nego o rajnskim florenima. Izražena u markama, obveza tih općina bila je mnogo niža. U marku je ulazilo 8 libara, a u rajnski floren 4,5 libre.

3. Već smo spomenuli da je Simoniti razmatrao dvije mogućnosti odnosa njemačkog prijevoda iz 1616. god. i redakcije iz 1627. Mislimo da odnos treba ponešto drukčije postaviti. Naime, i jedan i drugi statut preuzeli su svoje odredbe iz zapisa u općinskoj knjizi, dakle, podloga je ista. Ali, oba su sastavljača pri tome postupala samostalno, tj. nisu se smatrali obvezanim da doslovice prepisu pojedinu odredbu, već samo njezin osnovni sadržaj. Evo samo dva primjera.

U odredbi 9-1 njemačkog teksta piše:

Ist ain verpottne (Simoniti: Verpottns) Gmein von Gottesleihnastag (Simoniti: Gottesleihnastag) biss auf St. Andreen Tag wer darinn betretten mit Viech halt, ist verfallen 16 soldin.²⁰

Odgovarajući tekst u riječkom tekstu glasi:

(...) ako bi ki va prepovede od pasišć, ke su prepovedane, pasal, za svaku voltu plaća soldini 16 (...).²¹

Odredba je nesumnjivo ista, samo što se u njemačkom tekstu težište polaže na vrijeme, u koje je za-

branjeno ulaziti na pašnjake, a u hrvatskom tekstu toga nema, već je dodano "za svaku voltu".

U odredbi 5-1 njemačkog teksta stoji:

Im bemelten Jhar wie oben durch gemelten Herrn V(er)walter durh gerichtliche (Simoniti: durch Ger(lich)liche) Erkhandtnuss statuirt worden, welcher im Zorn wider den andern ainihe (Simoniti: ainiche) Wehr ausziehen solte, ist verfallen 4 Liber.²²

Hrvatski tekst:

Isto tako su našli, ako bi ki stegnuł ale dal ruku na kakovo oružje, na koga si budi drago, pada penu L. 4.²³

I ovdje možemo utvrditi priličnu slobodu odabiranja podataka iz općinske knjige. Njemački tekst daje obavijest da je odredba donesena nakon sudske rasprave, i to u prisutnosti upravitelja. S druge strane, uvjereni smo da je tek sastavljač njemačkog teksta dodao "im Zorn" i time naglasio da se kažnjava samo ono potezanje oružja koje je učinjeno "u ljutnji", dakle s jasno izraženim subjektivnim elementom. Sastavljač njemačkog teksta bio je, čini se, dobro upoznat s pravnom problematikom - ali to ne znači da je on time uveo u odredbu nešto novo, nešto "modernije" u odnosu na "primitivnije" shvaćanje po kojem se kažnjava samo objektivni element kažnjivog djela. Naime, i hrvatski tekst pretpostavlja postojanje subjektivnog elementa već time što inzistira na agresivnosti ponašanja utvrđujući da se kažnjava samo ono potezanje oružja koje je upereno "na kega si budi drago".

Kadlec²⁴ pogriješno misli da se ovdje kažnjava "pokušaj". Riječ je ne o pokušaju napada, koji nije uspio, već o stvaranju opasne situacije. Kažnjava se opasna situacija stvorena agresivnim ponašanjem.

Ukratko, smatramo da su oba teksta - i njemački i hrvatski - imala kao podlogu istu općinsku knjigu, koju su oba prenijela u statut, ali sa stanovitom slobodom odabira pri iznošenju pojedinih elemenata. U nekim drugim slučajevima ta je sloboda još jače došla do izražaja.

4. Zadržali bismo se na još jednome važnom momentu. Naime, po mišljenju Simonitija²⁵ ljubljanski tekst su dali sastaviti sami Mošćeničani u želji da sačuvaju svoje stare pravne običaje. Čini nam se da detaljnija analiza usporedbe sadržaja ljubljanskog i riječkog teksta upućuje na drukčije tumačenje.

12 N. dj., 104.

13 N. dj., 126.

14 Đ. Milović, Mošćenički statut iz 1637. godine, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 23, 1975, 116.

15 N. dj., 126.

16 G. Kobler, Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, Fiume 1896, t. 281.

17 K. Kadlec, Mošćenický statut. Příspěvek seznámé právních řádů chroavatske obce v Istrii ve stol. XV. XVIII., Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Třída I, Číslo 53, Prag 1914, 14-16.

18 A. Šepić, Zakon Mošćenic, Rad IAZU, Zagreb 1957, 242.

19 Simoniti, 106, bilj. 40.

20 N. dj., 109.

21 Milović, 120.

22 Simoniti, 108.

23 Milović, 212.

24 Kadlec, 29.

Naime, zapaža se da u ljubljanskom tekstu nema nekih odredaba, koje su pribilježene u riječkome i obratno, ljubljanski tekst donosi neke odredbe kojih nema u riječkome. Osobito je poučno razmotriti koje su odredbe ispuštene iz ljubljanskog teksta:

- sadenje stabala na vlastitom posjedu,²⁶
- postavljanje međašnih znakova ("čavli"),²⁷
- sječa oko staja,²⁸
- otuđivanje imovine po djetetu u vlasti,²⁹
- svetkovanje općinskog blagdana sv. Petra,³⁰
- upis oporuke u općinsku knjigu,³¹
- postupak s tuđim životinjama koje su usle u vinograd.³²

Nije potrebno nastaviti s nabrojanjem odredaba koje nisu ušle u njemački tekst, jer je već i iz iznesenog vidljivo da je sastavljač ljubljanskoga teksta svjesno i namjerno ispustio sve one odredbe koje se tiču unutrašnjih odnosa u općini. Zašto je to on učinio? Očito zato što ga ti odnosi nisu zanimali. Iz toga slijedi da je sastavljač njemačkog teksta dobio zadatak od založnog vlasnika Kastavske gospoštije, Baltazara Thonhausena, koji ju je 1610. kupio i koji je bio uvelike zainteresiran u tome da utvrdi svoja prava prema općinama te gospoštije kao i obveze općinara prema nadređenoj vlasti i prema založnom vlasniku. Dakako da se ne radi o posve novom tekstu i da se nedvojbeno sastavljač teksta dobrim dijelom koristio nekim prethodnim tekstom za uvodni dio, tj. za urbarijalne obveze općinara tekstom iz 1483. god. sastavljenim uskoro nakon što je 1466. god. Kastavština prešla u vlasništvo Habsburga.³³ Oni su je već 1478. god. dali u zakup Nikoli Raubaru, a 1482. njegovom bratu Gašparu.³⁴ Njemački tekst govori u odredbi 1-1³⁵ i 2-4³⁶ o državnoj Komori, dok u od-

redbama 1-5, 2-1, 2-3 i 3-1 spominje Zehendtherra. Uopće, iz uvodnih odredba njemačkog teksta nedvojbeno proizlazi da je on sastavljen sa stajališta nadređene vlasti, npr. 1-1:

Erstlichen sein da von Moschtscheniz (...) schuldig.

Taj se način izražavanja duboko razlikuje od načina upotrebljenog u uvodnom dijelu hrvatskoga teksta, npr.: Najpervo smo dužni cesarovoj svetlosti itd.³⁷ i još

Najpervo smo slobodni mi kmeti itd.³⁸

Mislimo da nema ni najmanje sumnje u to da je hrvatski tekst, sastavljen 1627. god. zapisan sa stajališta općine i općinara. Za uvodni dio to je jasno po stilizaciji ("mi") a za nastavak smo upravo utvrdili da sadrži veći broj odredaba koje su važne za međusobne odnose unutar općine.

Naprotiv, i uvodni dio njemačkog teksta ("dužni su") i nepreuzimanje onih odredaba u nastavku teksta, koje se ne odnose na odnose nadređene vlasti i općinara, dokazuju da je on sastavljen zbog interesa te nadređene vlasti.³⁹

4.

O ovih nekoliko primjedba na inače vrlo koristan rad Simonitija napisano je u želji da se o pitanjima koja otvara njegova objava Mošćeničkog statuta otvori plodna diskusija. Sa svoje strane pripremamo opsežniji rad, koji će uzeti u obzir analizu međusobnih odnosa svih triju tekstova Mošćeničkog statuta.

Od Simonitija očekujemo daljnje korisne radove, koji će obogatiti istarsku historiografiju.

Autor i ovom prigodom izražava svoju zahvalnost Arhivu Republike Slovenije na pruženoj pomoći.

RIASSUNTO

L'autore alizza alcuni aspetti del testo dello Statuto di Moschiena scritto in tedesco e recentemente pubblicato (V. Simoniti, Statut Mošćenec iz leta 1616, Acta Histriae III, Koper 1994, 97-112) e propone alcuni miglioramenti della lettura del testo. Inoltre, egli esamina alcuni problemi e le rispettive proposte fatte da Simoniti, tra l'altro la questione se lo statuto pubblicato sia stato redatto da parte della comunità di Moschiena (opinione di Simoniti) o invece dal pignorataro Baldassare di Thonhausen (opinione dell'autore).

25 Simoniti, 102.

26 Milović, 121.

27 N. dj., 122.

28 N. dj., 122.

29 N. dj., 122.

30 N. dj., 122.

31 N. dj., 123.

32 N. dj., 123.

33 D. Munić, Kastav u srednjem vijeku, Društveni odnosi u kastavskoj općini u razvijenom srednjem vijeku, Rijeka 1986, 61-63.

34 J. Žontar, Kastavština in njeni statuti do konca 16. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav, XX, letnik 1945-1946, Ljubljana 1946, 167.

35 Simoniti, 106.

36 N. dj., 107.

37 Milović, 116.

38 Milović, 117.

39 Narod je nazivao taj statut "zakonom" slično kao i Trsatski statut (bolje: zakon), Kastavski statut (točnije v: zakon). O tome vidi L. Margetić - M. Moguš, Zakon trsatski, Rijeka 1991, 27-28; L. Margetić, "Zakon grada Kastva iz 1400.", Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 36, Zadar 1994, 284-286.